

YİNE-YENİ-YENİDEN ANAYASA YAPIMI: YAKLAŞIMLAR, MODELLER VE YÖNTEM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

BRAND NEW CONSTITUTION MAKING AGAIN: AN EVALUATION OF THE APPROACHES, MODELS, AND METHOD

İsmail Cem KARADUT²

ÖZET

Siyasal gücü sınırlandırmayı/onu şarta bağlamayı ve liberal haklar çerçevesinde yönetimi sağlamayı hedef edinen anayasalcılık (constitutionalism) hareketlerinin 18. Yüzyıl sonları, 19. Yüzyıl başlarında sonuçlarını vermeye başladığı düşünüldüğünde, ülkemizde Kanun-i Esasi'den günümüze değin köklü ve hareketli bir anayasa(l)cılığın olduğu söylenebilir. Bununla birlikte; Türkiye'deki anayasalcılığın şimdiye değin sahip olmadığı, tarihsel konjonktürün de etkisiyle, demokratikleşme sürecinin bir parçası olan ve yine demokratik yollarla hazırlanan bir anayasadır. Kabul edildiği günden beridir meşruiyet sorunu yaşayan '82 Anayasası'na ilişkin tartışmalar, 2010'lara doğru ve takip eden yıllarda yeni ve sivil bir anayasa hazırlama şiarı ile yeniden başlamış, hem Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında siyasi partiler hem de ilgili sivil toplum kuruluşları tarafından girişimlerde bulunulsa da süreç istenildiği gibi sonuçlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı; dönem dönem gündeme gelen yeni anayasa tartışmalarına yönelik, anayasa araştırma(cı)larının takındıkları kuramsal pozisyonlarla (hukuksal pozitivizm, anayasal düzen ve siyaset bilimi yaklaşımları) birlikte anayasa yapımına ilişkin modelleri (anayasa konvansiyonu, egemen kurucu meclis, olağan yasama, yürütme modeli ve evrimsel süreç) ve yöntem tartışmalarını değerlendirmek ve söz konusu sürece demokrasi teorisinden bir bakış açısı oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Demokratikleşme, Anayasalcılık, Anayasa Yapımı, Türk Siyasal Hayatı

- 1 Araştırma Makalesi
Makale gönderim tarihi: 20.09.2022
Makale kabul tarihi: 21.12.2022
- 2 Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü
E-posta: ismail.karadut@dpu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0049-5317>

ABSTRACT

From Kanun-i Esasi (the first constitution) to this day, it could be said that in our country there is a well-rooted and eventful constitution(al)ism when the fact is considered that the movements of constitutionalism aiming at limiting and framing the political power and attaining a government bounded by liberal rights started to achieve in the late 18th century and the early 19th century. However, what Turkish constitutionalism has not by now succeeded is, partly because of historical conjuncture, a democratic constitution which is made in democratic ways and is a part of democratization process. The debates about the '82 Constitution that has had a legitimacy problem since the day it was ratified revived towards the 2010s and the following years with the motto of a new and civil constitution, and though the political parties' efforts under the roof of the Grand National Assembly of Türkiye and relevant non-governmental organizations initiatives, the process did not conclude as it was intended. The aim of this study is to review the theoretical positions (legal positivism, constitutional order, and political science approaches) assumed by research(er)s of constitution with the models of constitution making (constitutional convention, sovereign constituent assembly, normal legislature, executive model, and evolutionary process) and the debates on method, and to form a standpoint from the theory of democracy upon the process in question.

Keywords: *Democracy, Democratization, Constitutionalism, Constitution Making, Turkish Political Life*

GİRİŞ

Yasalar; yasama organı tarafından yapılsalar da gerek devlet biçimi gerekse hükümet sistemi sebebiyle genellikle yasama meclisinde çoğunluğu bulunduran siyasal partinin/yürütme erkinin/organının yönelim ve tercihlerini yansıtır. Bu bakımdan yasalar, yönetenlerin kendisini de bağlayan, yönetilenlere yönelik olarak geliştirdiği hukuksal edimlerdir. Yönetilenlerinse, yönetenleri yasalar yoluyla denetlemesi imkânsız değilse bile ‘zor’dur.³ Anayasalar; bu nedenle hem yasaların hem de onu yapanların denetlenmesi için vardır. Bu durumun bir sonucu olarak, anayasaların yapılmaları ve değiştirilmeleri farklı usullere bağlanmış, yasaların hukuki denetiminin sağlanması adına anayasa mahkemeleri kurulmuştur. Zira bahsedildiği üzere ‘siyasi bir erkin’ kendi kendini denetlemesi, yöneten-yönetilen ikiliği ve ilişkisi içerisinde olanaklı görünmemektedir.⁴

Anayasalar, ‘sağlıklı’ bir yöneten-yönetilen ilişkisi için zorunlu ve vazgeçilmezdir. Bu ilişkisiye dar tanımıyla hukuk devletine, daha geniş ifadeyle hukukun üstünlüğüne işaret etmektedir. Çünkü anayasalar, belli bir politik toplumun (devletin) çatısını kurma amacıyla bir araya gelmiş insanların (sivil toplumun) birlikte yaşama iradesini ortaya koydukları genel ve üstün iradenin adıdır, bir çeşit toplum sözleşmesidir. Daha spesifik bir tanımlamayla anayasalar; politik toplum ile sivil toplum arasındaki ilişkiyi; görev-ödev ve haklar-yasaklar çerçevesinde ortaya koyan hukuki metinlerdir. Yanı sıra; söz konusu hukuki metinler siyasal ve tarihsel çalışmalarda da kullanılabilir temel dokümanlardır zira toplumsal, siyasal ve ekonomik ilişkilerde “olması gerekeni”, “olmaması gerekeni” ve “nasıl olması gerektiği”ni yansıtır.⁵ Mamafih, Türkiye’deki anayasalcılığın tarihine bakıldığında, toplum sözleşmesi niteliğinde bir anayasanın yapılamamış olduğu görülür: İlk anayasa bir padişah fermanıdır/beratıdır, izleyen iki anayasa kuruluş/kurtuluş anayasaları olmaları hasebiyle seferberlik anayasalarıdır. Modern anlamda bir anayasa olarak tanımlanabilecek ‘61 ve ‘82 Anayasaları ise, askeri müdahaleleri yapanlar tarafından bir çeşit ‘reçete’ olarak topluma referandum yoluyla sunulmuştur.⁶ Bu yüzden, yeni anayasa yapımı tartışmalarının, herkesin üstünde

3 Şeklen değilse bile, maddi anlamda anayasal nitelikte yasalar da bulunmaktadır. Hatta yazılı olmayan anayasalar da vardır. En bilinen örnek, Birleşik Krallık’ta yazılı bir anayasa bulunmamasıdır. Yine de anayasal nitelikteki teamüller ve yasalar, çift kamaralı meclisle birlikte, söz konusu denetim işlevini yerine getirmektedir.

4 Ece Göztepe, “Anayasa Yargısının Meşruluğu”, (Ed.: Ece Göztepe ve Aykut Çelebi), *Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler*, Metis Kitap, İstanbul, 2011, s. 391.

5 Mehmet Ö. Alkan, “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, S. 23, *Anayasa Yargısı*, s. 134.

6 İsmail Cem Karadut, “Anayasal İktisat ve Ufuktaki Anayasa: Anayasal İktisat Perspektifinden 1982 Anayasası ve Yeni Anayasa Yapım Süreci”, *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 80. Elbette ki, ‘61 ve ‘82 Anayasalarının burada beraber anılması,

mutabık olduğu amacının sivil ve (daha) demokratik bir anayasa olduğu belirtilebilir.⁷

Türkiye’de yeni anayasa tartışmalarının geçmişi mevcut anayasanın kabulünden hemen sonraki yıllara gitmekle birlikte, 2011 seçimlerinden önce yapılan tartışmalar ve sonrasında TBMM bünyesindeki girişim, bugünkü anayasa tartışmalarının zeminini oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, bugünkü tartışma yeni anayasa tartışmalarının yeniden fakat başka amaçlarla gündeme getirilmesidir ki bu, “yine-yeni-yeniden anayasa” tartışmaları şeklinde adlandırılabilir. Bu çalışmada, ilkin anayasa incelemelerine olan yaklaşımlar sonrasındaysa anayasa yapımına ilişkin modeller kısaca ele alınacak ve süreç ile beraber yöntemin demokratikliği hususunda bir değerlendirme yapılacaktır. Türkiye’deki anayasalar ve anayasa değişiklikleri, dikkat çeken diğer ülke örnekleri ile birlikte çalışmanın kapsam kısıtı sebebiyle sadece anayasa yapım yöntemleri penceresinden değerlendirilecektir. Böylelikle, yalnızca ülkemiz açısından değil, genel anlamıyla anayasa yapımı sürecinin demokratikliği sorunu ve söz konusu sürecin analizine ilişkin sonuçlara ulaşılabilecektir. Çalışmanın yöntemini ilgili mevzuatın ve literatürün incelenmesi oluşturmaktadır. Metnin iki temel sorusu; hangi anayasa yaklaşımının anayasa yapımı süreçlerini daha iyi kavradığı, açıkladığı ve hangi anayasa yapım modelinin daha etkili ve katılımcı olduğu ile beraber yöntem açısından demokratik sonuçlar ürettiğidir. Bununla birlikte, anılan yaklaşımların birbirlerini dışlamaktan çok tamamladığı; anayasa yapımındaysa kritik noktanın belli bir modelin seçiminden ziyade yöntemin demokratikliği, sonucun ise meşruluğu olduğu görülmüştür.

1. ANAYASA İNCELEMELERİNDE YAKLAŞIMLAR: HUKUK BİLİMİ, ANAYASAL DÜZEN ve SİYASET BİLİMİ YAKLAŞIMLARI

Yönetimi sınırlama ve ona belli bir hukuki çerçeve verme düşüncesi (diğer bir deyişle, hukuku yönetimin aracı değil çerçevesi kılma fikri), her ne kadar başlangıcı 1215 Magna Carta’ya kadar götürülse de insanların yönetim ve siyaset işlerine kitleler halinde katılmaya başladığı, 18. Yüzyıl sonları, 19. Yüzyıl başlarını imlemektedir. Zira bu tarihler yazılı ve modern anayasaların ve anayasal metinlerin ortaya çıktığı tarihlerdir. Kitlelerin temsilcileri ve siyasal partiler aracılığıyla yönetime katılması, temsili demokrasinin çoğunluğun yönetimi olarak

onların biçim ve içerik yönünden farklı olmadıkları anlamına gelmez. ‘61 Anayasası hem yapılaş hem biçim hem de içerik yönünden, karşılaştırmalı olarak ‘82’den hem daha ‘yetkin’ hem de daha demokratiktir. Bu konuda öne çıkan bir çalışma için bkz. Bülent Tanör, İki Anayasa 1961-1982, 5. Baskı, XII Levha Yayıncılık, 2013.

7 İsmail Cem Karadut, “Yeni-Yeni Anayasa Girişimi: Politik Bir Sürecin Rasyonel Eleştirisi”, *Güncel Hukuk Dergisi*, S.149, s. 36.

yükselmesi ile anayasalcılığın güçlü bir şekilde ortaya çıkması ve yayılması aynı tarihsel dönemlere rastlamaktadır. Zira demokrasi kitlelerin/çoğunluğun ‘heyecanı’ olarak değerlendirilirse, anayasalcılık azınlıkların/elitlerin ‘kaydı’ olarak görülebilir. Gerçekten de anayasalcılık ve demokrasi birbiriyle çelişik dursalar bile birbirlerinin tamamlayıcısı olarak ele alınabilir çünkü “*anayasalcılıktan yoksun bir demokrasi, çoğunluğun istibdadına; demokrasiden yoksun bir anayasalcılık ise ayrıcalıklı azınlıkların hâkimiyetine yol açar.*”⁸ Demokrasinin özünde, halk egemenliğinin toplumun herhangi bir kesiminin temel haklarına ve hürriyetlerine halel getirmeden gerçekleştirilmesi bulunmaktadır ki anayasalcılık bunun teminatıdır. Demokrasiyi ve anayasalcılığı bir araya getirebilmek de çağdaş demokrasilerin önemli özelliklerinden birisidir.⁹

Türkiye’nin 19. Yüzyılın sonlarına kadar giden uzun bir anayasalcılık tarihi bulunmakla birlikte¹⁰, ülkemizde anayasa incelemelerine hâkim olan ve ana-akım haline gelmiş yönelim, “Hukuk Bilimi Yaklaşımı”dır. Özünde pozitivist olan bu yaklaşım, anayasayı ve toplumu birbirine dışsallaştırır ve Gökhan Atılğan’ın vurguladığı gibi, “*hukuk biliminin alanını yürürlükteki hukuk olarak belirler ve böylelikle hukuk bilimini hukukun içine, hukuku da hukuk biliminin içine kapatır.*”¹¹ Söz konusu yaklaşımın yanında, “Anayasal Düzen İncelemeleri” ve “Siyaset Bilimi Yaklaşımı” bulunmaktadır: Bunlardan ilki, ana-akım yaklaşımdan yöntem (pozitivizm) konusunda ayrılmamakla birlikte tarihsel bir perspektif sunmaktadır; ikincisiyse, hukuk bilimi yaklaşımından yöntem konusunda ayrılmakla çok daha farklı, geniş ve zengin bir araştırma alanına işaret etmektedir. Siyaset bilimi yaklaşımı, anayasa ve toplumu birbirlerinden ayırmamakta, bir bütün olarak kavramaktadır. Parçaların birbirleriyle ve bütünlükle olan ilişkilerinin hem parçalarda olduğunu hem de bütünde belirlediğini teslim etmektedir. Böylelikle; siyasal partiler, ideolojiler, toplumsal sınıflar gibi etmenler ve güçler anayasa araştırmalarının merceği altına girmektedir.¹² Bu anlamda, siyaset bilimi yaklaşımının tümevarım-

8 Ergun Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2017, s. 25.

9 Özbudun, “Anayasalcılık ve Demokrasi...”, s. 25

10 Aslı Ü. Bâli, “Constitutionalism in Turkey”, (Ed.: G. Murat Tezcür), *The Oxford Handbook of Turkish Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2022, s.76. Hatta, 1868 yılında Şûra-yı Devlet açılışında Sultan Abdülaziz’in, “Yeni örgütlenme biçimi, yürütme gücünün adliye, diniye ve yasama güçlerinden ayrılığı temeline dayanır.” demesi, 1876’daki ilk anayasadan önce de erkler ayrılığının padişahlarca tanınmaya başladığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bkz. Ece Güner Toprak, *Başarabiliriz: Demokratik Bir Anayasa Önerisi*, Doğan Kitap, 2021, s. 69 vd.

11 Gökhan Atılğan, “Diyalektik Bir Anayasa İncelemesi İçin Çerçeve Girişimi”, C. 70, S.1, *SBF Dergisi*, s. 72.

12 Atılğan, “Diyalektik Bir Anayasa İncelemesi...”, s. 69. Makale; anılan yaklaşımlara ilişkin

sal, hukuk bilimi yaklaşımının tündengelimsel bir yöntem izlediği söylenebilir. Ayrıca, hukuksal pozitivizm yaklaşımı olaylar arasında sadece uygunluk ararken, Tunaya'nın deyişle “siyaset ilmi” yaklaşımı onlar arasında nedensellik (*causalité*) aramakta ve onların ardındaki “niçin?”lerle de ilgilenmektedir.¹³

Anayasanın tanımı ve anlamı söz konusu olduğunda; hukuksal pozitivizm, kısa, minimal ve yalnızca hukuki bir tanım yapmaktadır: “*Anayasa, normlar hiyerarşisinde en üst sırayı işgal eden ve kanunlardan farklı ve daha zor bir usulle konulan ve değiştirilebilen hukuk kurallarının bütünüdür.*”¹⁴ Yine aynı yaklaşımdan gelen daha açık bir tanımsa şöyledir: “*Anayasa, devletin temel yapısını, örgütlenişini ve işleyişini düzenleyen kuralları gösterir. Devlet yönetimini düzenleyen ana kurallar çoğu kez, Anayasa denen tek bir yasa içinde toplanmıştır.*”¹⁵ Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi, pozitivist yaklaşım anayasayı hukuk düzlemi içerisinde ele almakta ve onun iktisadi, toplumsal, siyasal, kültürel ve hatta çevresel ilişki ve bağıntılarını görmeyi tercih etmemektedir. Siyaset bilimi yaklaşımına yakın olan Kaboğlu ise, anayasayı toplumsal mutabakat ya da ortak kimlik belgesi bağlamında “birlikte yaşama paktı” olarak değerlendirmekte ve yapım sürecinde katılımın önemini belirtmektedir.¹⁶ Ayrıca, kişiler bakımından anayasanın özgürlük, hak ve eşitlik; devlet bakımından görev, yetki, sorumluluk ve ülke bakımından çevrenin korunması anlamına geldiğinin altını çizmektedir.¹⁷ Yine Kaboğlu; siyaset biliminin anayasa hukuku için tamamlayıcı nitelikte olduğunu; ayrıca seçimler, siyasal partiler gibi konuları anayasa çalışmalarının alanına sokmasıyla kapsam bakımından genişletici bir etkide bulunduğunu söylemektedir.¹⁸ Siyaset bilimi ve anayasa çalışmaları arasındaki ilişki hususunda Sevinç'in de vurguladığı üzere; siyasal mücadelelerin bir sonucu olan anayasalar, içerisinden çıktıkları ülkenin tarihini

çalışmaların bir tasnifi ile birlikte, siyaset bilimi yaklaşımı ekseninde bir sosyal bilimler felsefesi ve yönetimi bulunan bir anayasa incelemesi çerçevesi sunmaktadır. Türkiye'deki anayasalcılık yönelimleri/tezlerine ilişkin ayrıca bkz. Bülent Tanör, *Anayasal Gelişme Tezleri*, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010.

- 13 Tark Zafer Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, Cumhuriyet Kitap, İstanbul, 2000, s. 71-74.
- 14 Kemal Gözler, *İngilizce Karşılıklarıyla Hukukun Temel Kavramları*, Ekin Basım-Yayın-Dağıtım, Bursa, 2012, s. 32.
- 15 Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, 12. Baskı, Ankara, 2003, s. 3
- 16 İbrahim Ö. Kaboğlu, “Yeni Anayasa: Süreç, İçerik ve Düzen”, C. 2, S. 3, *Anayasa Hukuku Dergisi/ Journal of Constitutional Law*, s. 21.
- 17 İbrahim Ö. Kaboğlu, *Değişiklikler Işığında 1982 Anayasası: Halk Neyi Oylayacak*, İmge Kitabevi, Ankara, 2010, s. 1 & 28.
- 18 İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 53.

ve geleneklerini yansıttığı gibi uluslararası gelişmelerden de münezzeh değildir.¹⁹

Anayasa incelemelerinde, ana-akım yaklaşımların yaptığı tanımların temel noktalara değinmekle birlikte yetersiz oldukları aşikârdır. Anayasa ‘mekanîği’ olarak da nitelendirilebilecek; erkler ayrılığı, merkezi–yerel yönetim arasındaki yetki ve görev paylaşımı, devlet–toplum ilişkileri gibi konuları ele almak gereklidir. Bununla birlikte; söz konusu mekanîğin neden başka bir şekilde değil de olduğu şekliyle kurulduğu, hangi toplumsal/siyasal/ekonomik ihtiyaç ve talepler üzerine bina edildiği ve hangi amaçlar için kullanıldığını anlamak ve açıklamak anayasa incelemelerinin olmazsa olmazıdır. Diğer bir deyişle; anılan mekanik/mekanizma kadar, anayasaların ortaya çıktığı geniş toplumsal zemin ve konjonktüre odaklanmak da önemlidir.²⁰ Nihayetinde belli bir yöntemin (pozitivizm) ürünü olan bu yaklaşımlarla anayasaların yapılaş/yazılış ve uygulanışını ‘görünürün’ ötesine geçerek araştırmak, onları var eden siyasal/toplumsal mücadeleleri görmek, açıklamak, anlamlandırmak ve olası sonuçları öngörmek olanaklı görünmemektedir. Bu yüzden Atılğan, B. Ollman’ın içsel ilişkiler yaklaşımından²¹ mülhem ve siyaset bilimi yaklaşımı içerisinde saydığı 3 soyutlamaya dayalı bir yol önermektedir.

Tablo 1: Anayasa İncelemesi-Siyaset Bilimi Yaklaşımı

	Kapsam Soyutlaması	Genellik Düzeyi Soyutlaması	Konumlama Noktası Soyutlaması
Soyutlamalar ve Önemli Noktalar	-özdeşlik ve farklılık -öz ve görünüm -nicelik ve nitelik -başkalaşım -karşıtların birliği -çelişki -yadsımanın yadsıması -önkoşul ve sonuç	-anayasayı yazanlar/ yapanlar -sınıfsal ilişkiler (yazanlar) -iktisadi, ideolojik, kültürel bağlam -anayasanın dili ve üslubu -uluslararası konjonktür -kapitalizm	-üretim biçimi -devlet -siyasal sistem -siyasal düzen -toplumsal mücadeleler -ideoloji -anayasanın kendisi

Kaynak: Atılğan, “Diyalektik bir Anayasa İncelemesi...” makalesindeki bilgilerin derlenmesinden oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablodaki hususlar, siyaset bilimi yaklaşımı içinde diyalektik bir anayasa incelemesi için başvurulabileceklerdir. Atılğan, bahsedilen makalesinde bu hususları Türkiye’deki anayasacılık bağlamında örneklerle açıklamaktadır.

19 Murat Sevinç, “Anayasa”, (der. G. Atılğan ve A. Aytekin), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler*, Yordam Kitap, 2. Baskı, 2013, s. 217.

20 Atılğan, “Diyalektik Bir Anayasa İncelemesi...”, s. 74.

21 Bertell Ollman, *Diyalektiğin Dansı*, (Çev. C. Saraçoğlu), Yordam Kitap, 4. Baskı, 2015.

Bunlardan bazılarına değinirsek: İlkın, Türkiye’de “anayasa tartışmalarının yoğunluğu ile anayasa incelemelerindeki yöntem tartışmalarının cılızlığı” arasındaki ters orantıya dikkat çeken yazar, “nicelik ve nitelik” konusunda, günümüze kadar yarısından çok daha fazla maddesi değiştirilmiş ‘82 Anayasası’nın bu nicel değişimlere rağmen bağlantılı olduğu diğer ilişkileri ve toplumsal formasyonu farklılaştırmadıkça nitelik bakımından değişik/değişmiş sayılamayacağını söylemektedir. Aynı noktadan hareketle, Cem Erođul’un vurgusuna değinerek, 1909 değişikliklerinin nitel bir değişime sebep olduğunu, öyle ki değişikliklerin başka bir anayasaya açıldığını belirtmektedir. “Karşıtların Birliği” konusunda, anayasa metinlerinin yurttaşların devlete haklarını hatırlatmak üzere kullanılabileceği gibi devletin de yurttaşlara görevlerini ve ödevlerini hatırlatmak için kullanılabilceği tespiti yapılmaktadır. “Anayasayı yazanlar/yapanlar” konusunda, Sened-i İttifak için Alemdar Mustafa Paşa, Kanun-i Esasi için Mithat Paşa, 1921 ve 1924 Anayasaları için Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), 1961 için Sıddık Sami Onar, 1982 için Orhan Aldıkaçtı gibi kimi önemli figürler²² hatırlanmakta ve söz konusu metinlerin onları tanımadan/bilmeden anlaşılamayacağı belirtilmektedir. Son olarak, “Konum Noktası Soyutlaması” bir anayasa yapımının ve sonrasında o anayasasının özelliklerinin anlaşılmasında; üretim biçimi, devlet, siyasal sistem ve düzen, toplumsal mücadeleler, ideoloji ile anayasa metninin kendisinin elzem olduğunu vurgulamaktadır.²³

Nihayetinde; anayasalar, içerisinden doğdukları tarihi ve siyasal koşullar ile süreçlerin ürünü olan sonuç metinleridir, belgeleridir.²⁴ Diğer bir deyişle, söz konusu metinler ilgili/verili bir dönemdeki ekonomik ilişkilerin, siyasal çatışmaların, toplumsal mücadelelerin ve kültürel ortamın hukuk tahtında düzenlenmiş bir temsildir. Dolayısıyla, yukarıda bahsedilen yaklaşımlardan hukuk bilimi (pozitivizm) ve anayasal düzen yaklaşımlarının yanında siyaset bilimi yaklaşımı daha bütüncül bir bakış açısına sahip olmasıyla anlama, açıklama, yorumlama ve eleştirme kabiliyeti görece yüksek olan yaklaşımdır denilebilir, çünkü ancak bu yolla anayasa incelemelerinde üzerine odaklanılan metnin özellikle toplumsal ve siyasal anlamı yeterince teslim edilebilir.

22 Özellikle 1961 ve 1982 Anayasaları askeri müdahalelerden sonra yapıldıkları için, metnin sorumluluğun yalnızca sivil anayasa yapıcılarında değil, yapım sürecine etki eden askeri figürlerde de olduğu belirtilmelidir.

23 Atılğan, “Diyalektik Bir Anayasa İncelemesi...”, s. 65, 91, 92, 99, 100; nicelik anlamında ‘82 Anayasası’nın %70’i değışmiş sadece %30 kalmıştır. Toprak, “Başarabiliriz...”, s. 95

24 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 2009, s.14.

2. ANAYASA YAPIMINDA MODELLER: TARİHSEL ÖRNEKLER VE GÜNCEL TARTIŞMALAR

Anayasa yapımı tartışmalarının başlangıç noktalarından birisi asli kurucu iktidar ile tali ya da türev kurucu iktidar arasındaki ayrımıdır. Asli kurucu iktidar hukuk-dışı ve sınırsız bir iktidarı temsil eder. Diğer bir deyişle, asli kurucu iktidar yeni bir anayasa yapmadan önce eskisini ortadan kaldırarak bir boşluk yaratır ve yeni anayasayı yaparken kendini hukuk kurallarıyla sınırlandırmaz. Tali/türev kurucu iktidar ise, hukuk içinde ve hukukla sınırlıdır; tali kurucu iktidarın hareket alanı, yürürlükteki anayasa tarafından çizilmiştir. Dolayısıyla, tali kurucu iktidar anayasayı öngörülen usulle sürekli değiştirebilirken, asli kurucu iktidar baştan (*ab initio*) yeni bir anayasa yapabilir ama süreklilik arz etmez.²⁵ Asli kurucu iktidarlar çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. Bir devletin kurulma aşamasında ya da önemli bir anayasal kopuşta söz konusu olan asli kurucu iktidardır. Örneğin, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kurucu özelliğiyle “*Devlet anayasa ile doğar ve anayasa ile yaşar.*” ilkesini temsil eden anayasalardandır. Geçiş dönemleri de kurucu iktidarların ortaya çıktığı zaman dilimleridir; İsviçre gibi kimi ülkelerde anayasa yenileme metinde öngörülürken, bizim ülkemizde olduğu gibi kimi ülkeler anayasa yapıldıktan sonra sadece değişiklik yapma yetkisi tanımaktadır. Osmanlı-Türk anayasalcılık hareketinin kurucu metni, yöneticilerin belirleyici olduğu anayasalar kategorisine giren ve berat (*charte*) anayasa olarak da adlandırılan 1876 Kanun-i Esasi’dir.²⁶ Sonrasında ilk türev kurucu iktidar 1909 yılındaki değişikliklerle ortaya çıkmıştır. (Fakat yukarıda da değinildiği gibi 1909 değişiklikleri anayasada niteliksel bir değişime sebep vermiştir). 1921 Teşkilat-ı Esasiye ile 1961 ve 1982 Anayasaları asli kurucu iktidarın ortaya koyduğu metinlerdir.²⁷ 1924 Teşkilat-ı Esasiye’inde ise; onu hazırlayan Meclis, kurucu özelliği konusundaki tartışmalara rağmen, anayasa yapma cesareti, iradesi ve kendisine yönelik milletin tek ve gerçek temsilcisi olduğuna dair inançla kurucu iktidar gücünü bu sebeple seçilme bile göstermiş, devletin temel niteliklerini düzenlemenin yanında 1876 Kanun-i Esasi ve 1921 Teşkilat-ı Esasiye hükümlerinin birlikte uygulandığı iki anayasalı dönemi sona erdirmiştir.²⁸

25 Kemal Gözler, “Asli ve Tali Kurucu İktidar Ayrımı: TBMM Yeni bir Anayasa Yapabilir mi?”, (Ed.: Ece Göztepe ve Aykut Çelebi), *Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler*, Metis Kitap, İstanbul, 2011, s. 47-50.

26 Kaboğlu, “Anayasa Hukuku Dersleri...”, s. 23-24. Elbette, iktidarı sınırlandırma fikri noktasında başlangıç, 1808 tarihli Sened-i İttifak’a kadar geriye götürülebilir.

27 Özge Çelebi, “Osmanlı-Türk Anayasal Tarihinde Kurucu İktidarın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, *İzmir Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi*, 05.12.2018-08.12.2018, https://www.academia.edu/38003569/Osmanli%C4%B1_T%C3%BCrk_Anayasal_Tarihinde_Kurucu_%C4%B0ktidkt%C4%B1n_Ortaya_%C3%87%C4%B1k%C4%B1%C5%9F%C4%B1_ve_Geli%C5%9Fimi, Erişim tarihi: 26.11.2022.

28 Şeref İba, “1924 Anayasası’nın Hazırlık ve Kanunlaşma Süreci Üzerine”, *Yasama Dergisi*, S. 44, s. 48-50.

Anayasalar, anayasal metinler içerisinde doğdukları toplumsal ve siyasal konjonktürün ürünü olsalar da biçim itibarıyla demokratik ve içerik olarak evrensel hukuk kurallarına uygun oldukça, söz konusu konjonktürün ötesine geçip tarihi bir nitelik kazanabilmektedir. Örneğin; modern anlamdaki ilk yazılı anayasa olan, 18. Yüzyılın sonlarına doğru hazırlanıp onaylanan Amerika Birleşik Devletleri Anayasası, iki asırdan fazlaca bir süredir yürürlüktedir. Yine de söz konusu anayasanın 27 kez ‘onarıldığı’ (*amendments*) diğer bir gerçektir. Keza Alman Federal Cumhuriyeti Anayasası (*Grundgesetz*) varlığının ilk 60 yılında 57 kez değişmiştir. Dolayısıyla, esneklik ve sabitlik anayasa yapımı ve değişimindeki temel gerilimlerden birini oluşturmakla birlikte, esnekliğe dayalı anayasal değişim, sürekliliğin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin; Fransız İhtilali’nden sonra yapılan anayasa, teorik olarak olmasa bile pratikte değişimin önünü kapamış, sonuç olarak izleyen 50 yıl içerisinde 8 tane yeni anayasa yapılmıştır. Oysaki anayasaları yasalardan ayıran önemli özelliklerden birisi onların sürekliliğidir.²⁹

Anayasalcı(l)ık hareketleriye, kitlelerin siyasal partiler aracılığıyla/temsiliyle yönetime katılmaya başladıkları tarihsel dönemde ortaya çıkmıştır. Her ne kadar demokrasi ve anayasalcılık arasında ilk bakışta bir tamamlayıcılık çıkarsansa da yukarıda belirtildiği gibi, aslında anayasalcılık çoğunluğun yönetimi anlamına gelen (temsili) demokrasiyi temel haklar doğrultusunda sınırlamak için vardır. Bu yüzden, “anayasal demokrasi” kavramı ‘karşıtların evlenmesi’ hatta bir oksimoron olarak dahi nitelendirilebilmektedir. Bununla birlikte, günümüz temsili liberal demokrasilerinin en önemli özelliklerinden birisinin hukukla sınırlı hükümet olduğu düşünüldüğünde anayasal demokrasi veyahut anayasal devlet bir anlam kazanmaktadır. Çünkü anayasal devlet ya da yönetim, anayasalı devletten daha çok şeyi ifade eder. İktidarı evrensel hukuk normlarına göre sınırlandıran bir metin gerçek anayasa olarak addedilebilir. Hatta anayasalcılık bu anlamıyla demokrasiyi, demokrasi içerisindeki anti-demokratik hareketlerden koruyan bir araç olarak değerlendirilebilmektedir.³⁰

Anayasalcılığın; yeni anayasa yapımı, anayasaların yenilenmesi, anayasa değişiklikleri gibi anayasal gelişmeleri içerdiği söylenebilir. Bununla birlikte, söz konusu terimler birbirlerinden ayrı anlamlara gelmektedir. Yeni bir anayasa, is-

29 Sigrid Boysen, “Anayasanın Değiştirilmesi”, çev. Deniz Dursun, *Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim Sempozyumu Kitabı*, 19-20 Mart 2010-Ankara, (Ed. Dr. Ozan Ergül), Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2011, s. 177-180.

30 Özbudun, “Anayasalcılık ve Demokrasi...”, s.3-5. Atıf yapılan bu eserde Özbudun bir dipnotta, W. Murphy’ye referansla, “anayasacılık” (*constitutionism*) ve “anayasalcılık” (*constitutionalism*) terimlerini birbirinden ayırmaktadır. Birinci terim, bir anayasanın metnine veya bir olasılıkla ruhuna bağlılık, ikinci terim yani anayasalcılık, “*insan onuruna saygıyı merkez edinen ilkelere ve bu ilkelere kaynaklanan yükümlülüklerle bağlantılı*” anlamına gelmektedir.

minin yabancı dildeki anlamıyla (kurmak filinden türeyen “*constitution*”) kurucu veyahut “oluşturucu” (*originating*) bir metin anlamına gelmektedir. Bir şeyleri inşa etme ile eşanlamlı olan kavram, yine “*bir şeyleri tekrar kurma, çerçeveleme ve şekillendirme eylem ya da aktivitesine denk düşmektedir*”.³¹ Bu anlamda yeni bir anayasa; yeni bir devletin ortaya çıkması, var olan devletin anayasal düzeninin ortadan kalkması/yeni bir anayasal düzen ihtiyacının doğması ve anayasal düzen içerisinde anayasanın yenilenmesi ile yapılmaktadır. Bu üçüncü yol; halkın, temsilcilerini anayasa ile bağlasa da kendisini anayasa ile bağlamaması olarak yorumlanabileceği gibi, anayasal değişimin olağanüstü durumlara indirgenmemesi olarak da anlaşılabilir.³² Olağanüstü durumların dışında yeniden, sıfırdan anayasa yapmak, kurucu iktidarın kümülatif faaliyeti olarak adlandırılabilir. Bu durumda asli kurucu iktidar hukuk oluşturma yeteneğine sahiptir fakat irade (demokratik ilkeler) ve norm (hukuki ilkeler) açısından çerçelenmiştir. Olağan durumlarda kurucu iktidarın nispi faaliyeti olarak adlandırılacak anayasa değişiklikleri ya da anayasal değişim ise zaten nitelikli çoğunluk şartı, katmerli ya da güçleştirilmiş anayasa değişikliği usulü ve değiştirilemez hükümler (diğer ismiyle sonsuzluk kaydı) tarafından ülkeden ülkeye farklılık gösterebilecek şekilde sınırlandırılmıştır.³³ Anayasalar, bir kere yazıldıktan/yapıldıktan ve sonrasında onaylanıp yürürlük kazandıktan sonra değişmeyen metinler değildir. Her ne kadar, çoğunlukla değiştirilmeleri zor, ‘katı’ metinler olsalar bile anayasalar hem türev kurucu iktidarın yaptığı değişiklikler hem de yargı organlarının yorumlarıyla sürekli değişim içerisindedir.³⁴ Değişikliğin yeterli görülmediği durumlarda anayasalar demokratik usuller çerçevesinde ve toplumsal konsensüse (oydaşım) dayalı olarak yenilenebilmektedir.³⁵

Anayasa yapımında kurucu iktidar tartışması yapıldıktan ve anayasalcılık hareketleri demokrasi ile ilişkisi içinde kısaca anlatıldıktan sonra, anayasa yapımına ilişkin modeller ve tasnifler değerlendirilebilir. Devrim-temelli model (1787 ABD ve 1789 Fransa örnekleri), ‘görünmez’ model (Britanya’daki yazısız anayasa ör-

31 Wojcieh Sadurski, “Anayasacılık ve Anayasa Yapımı Üzerine”, çev. Ersoy Kontacı, *Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim Sempozyumu Kitabı*, 19-20 Mart 2010-Ankara, (Ed. Dr. Ozan Ergül), Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2011, s. 35-36. Sadurski, bu anlamıyla yeni bir ulus ortaya koyan ve devlet kuran oluşturucu anayasaların çok sık olmadığını belirtmekte, ABD ve Almanya Cumhuriyeti anayasalarını örnek göstermektedir.

32 Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku*, Seçkin Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 2020, s. 43-44.

33 Semih Batur Kaya, *Demokratik Hukuk Devletinde Anayasa Yapımı: Türkiye İçin Bir İnceleme*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021, s.186-187.

34 Andrew Arato, “Forms of Constitution Making and Theories”, *Cardozo Law Review*, S. 17, s.194.

35 Kaboğlu, “Anayasa Hukuku Dersleri...”, s. 23.

neği gibi), savaş-temelli model (1949 Almanya ve 1946 Japonya örnekleri), pakta dayalı geçiş modeli (1978 İspanya örneği gibi), ulus-aşırı model (Avrupa anayasacılığı) ve uluslararası güç eksenli model (2005 Irak Anayasası örneği gibi) tasnifi bunlardan birisidir.³⁶ Aynı noktalara farklı açılardan değinmekle birlikte, anayasa yapım modelleri; referandum anayasaları (1958 Fransa, 1980 Şili Anayasaları gibi), kurucu meclis anayasaları (1919 Almanya, 1976 Portekiz Anayasaları gibi), parlamenter anayasalar (1949 Almanya Federal Cumhuriyeti, 2010 Angola Anayasaları gibi), dayatma anayasalar (1945 İspanya, 1946 Japonya Anayasaları gibi) ve pakt anayasalar (1994 Güney Afrika Cumhuriyeti, 1996 Portekiz Anayasaları gibi) şeklinde farklı bir gruplamaya da tabi tutulabilir. 1976 Portekiz Anayasası örneğinde olduğu gibi, sayılan bu beş modelin bazılarının anayasa yapımı sürecinde bileşik olarak kullanılması mümkündür.³⁷ Anılan bu ikisinin yanında, bir üçüncü ve daha çok kullanılan tasnif, anayasayı yapanlara (*agency*) göre şekillenmektedir:

Tablo 2: Anayasa Yapımı Modelleri ve Tarihsel Örnekleri

Anayasa Yapımı Modelleri	Tarihsel Örnekleri
Anayasa Konvansiyonu (<i>Constitutional Convention</i>)	1780 Massachusetts Konvansiyonu, 1787 Philadelphia Konvansiyonu, 1948 Alman Parlamento Konseyi
Egemen Kurucu Meclis (<i>Sovereign Constituent Assembly</i>)	1776 Pennsylvania Konvansiyonu, 1789-1791 Kurucu Meclisi, 1793-1795 Ulusal Konvansiyonu, 1918 Weimar Meclisi, 1945 Fransız Kurucu Meclisleri, 1990 Bulgaristan ve Romanya
Olağan Yasama (<i>Normal Legislature</i>)	1776-1777 Dokuz Amerikan Eyalet Meclisi, 1977 İspanyol Kurucu Parlamentosu, 1992 Çek ve Slovak Cumhuriyetleri
Yürütme Modeli (<i>Executive Model</i>)	1799, 1802 ve 1804 Napolyon Bonaparte Hükümetleri, 1958 Fransız Adalet Bakanlığı, 1993 Güzü Boris Yeltsin Hükümeti, 1994 Arjantin Menem Hükümeti
Evrimsel Süreç (<i>Evolutionary Process</i>)	Birleşik Krallık Anayasaları, Yeni Zelanda ve İsrail, 19. Yüzyılda Connecticut ve Rhode Island Anayasaları

Kaynak: Arato, “Forms of Constitution Making...” s. 197-198.

36 Sadurski, “Anayasacılık ve Anayasa Yapımı Üzerine...” s. 34-35.

37 André Thomashausen, “Güney Afrkının Siyasi Evriminde Anayasal İktidar ve Meşruluk”, çev. Ersoy Kontakı, *Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim Sempozyumu Kitabı*, 19-20 Mart 2010-Ankara, (Ed. Dr. Ozan Ergül), Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2011, s. 111-113.

Tabloya bakıldığında, yukarıda da belirtildiği gibi, anayasa yapımında modellerin esas olarak anayasa yapımındaki faillere, aktörlere göre şekillendiği görülmektedir. Yine önceden belirtildiği üzere, dünyanın modern anlamdaki en eski yazılı anayasası olan ABD Anayasası, anayasa konvansiyonu modeli ile yapılmıştır. Burada fail (*agent*), başlangıçta eyaletlerden gönderilen 74 kişiden oluşturulan ve sonrasında başkanlığına G. Washington'ın atandığı 55 üyeli bir konvansiyondur. Konvansiyonun neden sorusuna yanıtı açık olmakla birlikte (yeni bir federal yönetim) nasıl konusunda önemli tartışmalar olmuştur.³⁸ Egemen kurucu meclis modelinin ya da sadece kurucu meclis modelinin öne çıkan örneklerinden birisi 1945 Fransız Kurucu Meclisleri'dir. Çoğul anılmasının sebebi 1945 yılında, işgalden kurtuluştan 6 ay sonra anayasa yapmak üzere Fransa'da kurucu meclis oluşturulmasına karar verilmesi, ilk kurucu meclisin ürettiği metni 1946 yılı Nisan ayında onaylatamaması, sonrasında toplanan ikinci meclisin anayasayı hazırlayıp referandumla onaylatmasıdır. Bu anayasa 1875 III. Cumhuriyet Anayasası'nı da ilga etmiştir. Fransız Kurucu Meclisi'nin yaptığı ve IV. Cumhuriyeti kuran anayasa, yapım modeli açısından gayet demokratik olmakla birlikte, V. Cumhuriyeti kuran anayasa yapılışı itibarıyla yürütme modeline uygun görünmekte ve bir önceki kadar demokratik addedilmemektedir. Zira V. Cumhuriyeti kuran anayasa C. De Gaulle'ün öncülüğü, Fransa Adalet Bakanlığı girişimiyle yasama organını bir danışma makamına indirgeyen bir yöntemle yapılmıştır.³⁹

Anayasa konvansiyonu, kurucu meclis ve yürütme modelleri birlikte değerlendirildiğinde kurucu meclis modelinin temsil ve süreç anlamında daha katılımcı olduğu söylenebilir. Uzun süre baskıcı rejimlere sahip olmuş ülkelerin liberalleşirken başvurduğu yöntem genellikle budur. Örneğin, Romanya ve Bulgaristan anayasalarına göre yeni bir anayasanın yapılması veya söz konusu anayasanın bazı bölümlerinin değiştirilmesi için özel bir kurucu meclis kurulması öngörülmüştür. Böyle bir hüküm bizim anayasamızda bulunmamaktadır. Geriye kalan iki model olağan yasama ve evrimsel süreçtir. Olağan yasama modeli kurucu meclise benzemekle birlikte, kurucu meclis gibi olağandışı/üstü olaylardan sonra ya da şartlar altında yapılmamasıyla ayrılır. 1977 toplanıp 1978'te anayasayı yapan İspanyol Cortes'i ve 1990'lı yıllarda demokratikleşen kimi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri bu yolu benimsemiştir.⁴⁰ Son olarak, evrimsel süreç modeli önceden değinildiği üzere yargı organlarının yorumlarıyla ve yasama meclislerinin faaliyetiyle ortaya çıkan değişime işaret etmektedir. Bu modelin örneklerinin teamül hukuku-

38 Christopher Wolfe, "On Understanding the Constitutional Convention of 1787", C. 39, S. 1, *The Journal of Politics*, s. 97-118.

39 Arato, "Forms of Constitution Making...", s. 192-193 & 197.

40 Ergun Özbudun, "Anayasa Yapımında Yöntem Sorunları", C.1, S.1, *Anayasa Hukuku Dergisi/Journal of Constitutional Law* s. 114-115.

nun (*common law*) ve yazısız anayasaların öne çıktığı ülkelerden olması şaşırtıcı değildir. Söz konusu modeller topluca değerlendirildiğinde, yine kurucu meclis modelinin (yani sadece bir anayasa yapma üzere toplanan/seçilen temsilcilerden oluşan egemen meclis formundaki kurucu iktidarın) diğer yöntemlere göre daha meşru sonuçlar üretebileceği söylenebilir. Mamafih; bir anayasa yapım yöntemi ya da modeli, tek başına anayasa yapım sürecini ve sonuç metni olan anayasayı meşru ve demokratik yapmaya yeterli değildir.

Anayasa yapım modelleri Osmanlı-Türk anayasaları bakımından değerlendirildiğinde; 1876 Kanun-i Esasi yukarıda da belirtildiği üzere tek taraflı bir ferman olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, biçim olarak bir anayasada olduğu gibi bölümlere ve maddelere yer vermesiyle, objektif bir dil kullanması ile 1808 Sened-i İttifak'tan ayrılmaktadır.⁴¹ 1921 Anayasası yukarıda da belirtildiği üzere kurucu/oluşturucu bir anayasa olup yapım modeli bakımından egemen kurucu meclis modelinin özelliklerini göstermektedir. 1924 Anayasası ise, onu yapan Meclis kurucu organ olmadığından, olağan yasama modelini temsil etmektedir. 1961 ve 1982 Anayasaları ise, yapılışında çoğulculuğun, uzlaşmanın, aleniyet ve hukukilik gibi önemli noktaların göz ardı edilmesiyle, daha önce belirtildiği gibi meclislerin geri planda kalmasıyla, Arato'nun "bonapartist halkoylaması" olarak da adlandırdığı yürütme modeline örnek teşkil etmektedir.⁴² Ülkemizde bugüne kadar anayasa konvansiyonu modeline dayanan bir anayasa yapımı gerçekleşmemiştir. Anayasa yapımı modelleri anlatılıp dünyadan ve Türkiye'den örneklerle ortaya konulduktan sonra, aşağıdaki başlıkta, anayasa yapım yöntemi ve süreci ile ilgili sorunlar ve konular demokrasi ve meşruiyet perspektifinden değerlendirilecektir.

3. ANAYASA YAPIMINDA YÖNTEM BAKIMINDAN DEMOKRATİK-LİK VE MEŞRUIYET TARTIŞMASI: SÜREÇ VE İLKELER

Demokrasi teorisi, anayasaların biçimsel meşruiyetini halkın iradesine bağlamaktadır. Halkın katılımının sağlandığı anayasa yapımında ise genel anlamda üç yöntem bulunmaktadır. Birincisi, anayasa yapmak üzere seçilen ya da olağan yasama faaliyetini yürüten parlamentoların anayasayı hazırlaması ve kabulüdür. İkinci olarak, iktidar sahiplerinin hazırladığı taslağın halkoyuna sunulmasıdır. Üçüncüsü ise, kurucu meclis ya da olağan meclis tarafından yapılan anayasanın

41 Tanör, "Osmanlı-Türk Anayasal...", s. 134.

42 Andrew Arato, "Demokratik Anyasa Yapımı ve Türkiye'deki Sürecin Devamlılığını Sağlamak", (Ed.: Ece Göztepe ve Aykut Çelebi), *Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler*, Metis Kitap, İstanbul, 2011, s. 28-29. Arato'ya göre, bonapartist model dışındaki her model demokratik sonuçlar üretebilir.

halkoyuna sunulmasıdır.⁴³ Bu anlamıyla yöntem meselesinin kamusal bir iş olarak anayasa yapımı ile ilgili olduğu söylenebilir. Mevzubahis sürecin kamusal bir iş olmasının yanında, sürece katılan yurttaşlar aracılığıyla, politik toplum olarak devletin siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine de biçim verilmektedir.⁴⁴ Bu yüzden sürecin demokratik olması herhangi bir başka kamusal işten çok daha fazla önemlidir denilebilir. Arato'ya göre, demokratik bir anayasa yapımı süreci izleyen şu noktaları içermelidir: İlk olarak, nihai anayasanın kabulünü kurallara bağlayan geçici bir anayasa yoluyla iki aşamalı bir süreç izlenmelidir. İkinci olarak, geçici kuralları koyan geçici anayasa seçilmemiş bir yuvarlak masadan gelse de nihai metni hazırlayacak olan kurucu yasama organı serbest seçimlerle oluşmalıdır. Üçüncü olarak, süreci şekillendiren geçici bir anayasanın varlığı bir hukuksal süreklilik (*legal continuity*) sağlamalıdır ve son olarak anılan bu geçici kuralların uygulanması/denetimi muhakkak anayasa mahkemesi tarafından yapılmalıdır.⁴⁵

Gerçekten de yeniden anayasa yapma ya da anayasa yenileme, hukuksal süreklilik anlayışı içerisinde, demokratik rejimlerin özelliğidir. Hukuksal pozitivizm ya da 'klasik' yaklaşım ise demokratik rejimlerin olağan koşullarda anayasa yenilemesine yabancıdır.⁴⁶ Hatta Gözler, yeni anayasa çalışmalarını, metin taslakları oluşturmayı Türk anayasa hukukçularında bulunan kötü bir gelenek olarak nitelemektedir.⁴⁷ Anayasaların kusursuzluk ve kalıcılık iddiasında bulunamayacağını belirten Özbudun ise, Türkiye'deki tartışmaları karşı örnek olarak göstermektedir. Zira 2007 yılında tümüyle yeni bir anayasa yapımı tartışmaları gündeme geldiğinde, bunu normal yasama meclisinin değil özel bir kurucu meclisin ya da asli bir kurucu iktidarın yapması gerektiği fikri/itirazı aslında söz konusu çabadan çok önce 1992 yılında TÜSİAD için hazırlanan anayasa taslağında anayasada değişiklikler yapmaya yetkili organların yeni anayasa yapmaya da yetkili olduğu düşüncesiyle karşılık bulmuştur. Yıllar sonra 2008'de tekrar yeni bir anayasa önerisi gündeme gelmiş, fakat sürece ilişkin diğer konularda uzlaşa sağlanamamıştır.⁴⁸ Haziran 2011 seçimlerinden sonra, yine yeni anayasa çalışmalarına başlanmış,

43 Faruk Bilir, "Anayasa Yapımına Yönelik Değerlendirmeler", C. 12, S. 1-2, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 557-558.

44 Angela M. Banks, "Expanding Participation in Constitution Making: Challenges and Opportunities", C. 49, S. 4, *William & Mary Law Review*, s. 1051.

45 Gabriel Negretto, "Constitution-making and Liberal Democracy: The Role of Citizens and Representative Elites", C. 18, S.1, *International Journal of Constitutional Law*, s. 210.

46 Negretto, "Constitution-making and...", s. 216.

47 Gözler, "Asli ve Tali Kurucu...", s. 45.

48 Özbudun, "Anayasa Yapımında Yöntem...", s. 114-116.

Meclisin kurucu iktidara dönüşebileceği düşüncesiyle “Anayasa Uzlaşma Komisyonu” kurulmuştur. Türev kurucu iktidarın 1924 örneğinde olduğu gibi asli kurucu iktidarmış gibi hareket edemeyeceğini söyleyen Kaboğlu ve Sales, iki anayasa ve dönemin siyasi konjonktürlerinin birbirinden çok farklı olduğunun altını çizerek bu fikre karşı çıkmaktadır.⁴⁹ Yine de Türk parlamenter hayatının geleneksel yöntemlerinden birisi olarak uzlaşma komisyonu eşit temsil ve adının da işaret ettiği üzere oybirliği esası ile çalışmış, şerhli 112 madde olsa da 60 madde üzerinde uzlaşmıştır.⁵⁰ Sonrasında komisyon çalışmalarını 2013’te durdurmuş, 2016 yılında dağılmıştır. Türkiye’de, 1987-2007 arasında anayasa değişiklikleri özgürleşmeye yönelik ve uzlaşma temelli olmasıyla 2007 sonrasında ayrılmaktadır. Özellikle 2010 Anayasa değişiklikleri liberal-demokratik çizgiden ayrılma anlamına gelmiş ve sonrasında yapılan değişiklikler de tartışmalı olmuştur.⁵¹ 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halkoylaması ile gerçekleşen ve yeni bir hükümet sistemini beraberinde getiren anayasa değişikliği özellikle olağanüstü hâl koşulları altında hazırlandığı ve onaylandığı noktasında eleştirilmektedir. Anayasamızda olağanüstü hâl altında anayasa değişikliğine dair bir yasak bulunmamakla birlikte çoğu demokratik ülkede böylesi bir kısıtlamanın olduğu belirtilmelidir.⁵² Aşağıda da tartışılacağı gibi, anayasaların yapımlarının ve değiştirilmelerinin sükûnet ortamında olması demokratiklik ve meşruiyet noktasında önem arz etmektedir.

Anayasal düzenlemeler bir ülkeye; demokratik bir rejim kurmada, temel hakları korumada, katılım ve tartışma mekanizmalarını temin etmede ve nihayetinde sorun çözme kabiliyeti olan hükümetlerin oluşturulmasında yardımcı olur.⁵³ Ayrıca anayasalar, kolektif hareket sorununu da irade zayıflığına karşı insanları bir araya getirerek çözme imkânı sunar ve tehlikeli, ayrıştırıcı konuları gündemden düşürerek siyasetin işini kolaylaştırır. Her ne kadar demokrasi ve anayasalcılık ‘tersine’ hareket etse de (çünkü yeniden belirtmek gerekirse demokrasi halkın iktidarına, anayasalcılık ise o iktidarı sınırlandırma fikri üzerine kuruludur) demokrasiye özgü olan hakların korunması ve erkler ayrılığı anayasalcılığın temin ettiği kritik hususlardır.⁵⁴ Farklı demokrasi anlayışlarının, demokrasiye ilişkin normatif

49 İbrahim Ö. Kaboğlu ve Eric Sales, *Darbe ve Demokrasi Sarkacında Türk Anayasa Hukuku*, çev. İrem Berksoy, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 85-86.

50 Şeref İba, “Türkiye’de Yeni Anayasa Arayışları ve Parlamento’nun Rolü”, S. 34, *Yasama Dergisi*, s. 54 & 57.

51 Bertil Emrah Oder, “Türkiye Anayasacılık Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?”, (Ed.: İbrahim Ö. Kaboğlu), *Türkiye’nin Anayasa Gündemi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

52 Levent Gönenç, “2017 Anayasa Değişikliği Sürecine Dair Notlar”, S. 355, *Birikim*, s. 9-10.

53 Cindy Skach, *Borrowing Constitutional Designs*, Princeton University Press, Princeton, 2005, s. 8.

54 Richard Bellamy ve Dario Castiglione, “Constitutionalism and Democracy –

modellerin (liberal ve cumhuriyetçi kavrayışlar gibi) ortaklaştığı nokta devlettir, zira piyasanın hamisi olan devlet (liberal görüş) aynı zamanda etik bir topluluk olarak insanların etrafında toplandıkları politik kurumdur (cumhuriyetçi görüş). Devlet; hem birbiriyle yarışan ve liberal kabule göre nihayetinde uzlaşacak olan çıkarlar karşısında bir hakem, hem de iradenin ortaya çıktığı etik-politik söylemi temin eden bir kurumdur.⁵⁵ Dolayısıyla anayasalcılık; demokrasi için, önemli bir kurum olan devletin evrensel hukuk kuralları içerisinde kalmasını mümkün kılar. Anayasalcılığın canlı ve hareketli olmasında yeni anayasaların ya da anayasa değişikliklerinin önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Aşağıdaki tablo, 1900-2015 yıllarında anayasalarını yenileyen çeşitli ülkeleri göstermektedir:

Tablo 3: Demokratik Rejimlerde Anayasa Yenileme, 1900-2015

Ülke	Yıl	Bölge	Alt-Bölge	Yenileme Nedeni
Danimarka	1915	Avrupa	Batı	Demokratikleşme
Danimarka	1953	Avrupa	Batı	Demokratikleşme
Finlandiya	2000	Avrupa	Batı	Modernleşme/Demokratikleşme
Fransa	1958	Avrupa	Batı	Siyasal Kriz
Yunanistan	1952	Avrupa	Batı	Demokratikleşme
İzlanda	1944	Avrupa	Batı	Demokratikleşme
İrlanda	1937	Avrupa	Batı	Erkler Dengesi Değişimi/Demokratikleşme
İsveç	1974	Avrupa	Batı	Demokratikleşme/Modernleşme
İsviçre	1999	Avrupa	Batı	Modernleşme
Macaristan	2011	Avrupa	Doğu	Erkler Dengesi Değişimi
Polonya	1997	Avrupa	Doğu	Demokratikleşme
Ukrayna	1996	Avrupa	Doğu	Demokratikleşme/Devlet İnşası
Kenya	2010	Afrika	Sahra Altı	Siyasal Kriz
Tayland	1997	Asya	Doğu	Demokratikleşme
Sri Lanka	1972	Asya	Güney	Erkler Dengesi Değişimi
Nepal	2015	Asya	Güney	Demokratikleşme
Bolivya	2009	Latin Amerika	And Dağları	Siyasal Kriz/ Erkler Dengesi Değişimi
Kolombiya	1991	Latin Amerika	And Dağları	Siyasal Kriz
Ekvator	1998	Latin Amerika	And Dağları	Siyasal Kriz
Ekvator	2008	Latin Amerika	And Dağları	Erkler Dengesi Değişimi

Political Theory and the American Constitution”, C.27, S.4, *British Journal of Political Science*, s. 598.

55 Jürgen Habermas, “Three Normative Models of Democracy”, C. 1 S. 1, *Constellations*, s. 5.

Uruguay	1952	Latin Amerika	Güney	Demokratikleşme
Uruguay	1967	Latin Amerika	Güney	Demokratikleşme
Venezuela	1999	Latin Amerika	And Dağları	Erkler Dengesi Değişimi
Dominik Cum.	2010	Karayıpler	Güney	Demokratikleşme
Trinidad & Tobago	1976	Karayıpler	Güney	Siyasal Kriz/Demokratikleşme

Kaynak: Negretto, "Constitution Making and...", s. 217.

Tabloya bakıldığında anayasal yenileme nedeninin ağırlıklı demokratikleşme olduğu görülmektedir ve yukarıdaki pek çok ülkede anayasal yenileme yukarıda bahsedilen hukuksal süreklilik içerisinde, demokratik yollarla gerçekleşmiştir. Hukuksal sürekliliğin olmadığı ülkeler yalnızca; Yunanistan, Sri Lanka, Kolombiya ve Venezuela olarak görünmektedir. Bunlardan sadece Yunanistan'da amaç demokratikleşme olduğu halde hukuksal süreklilik sağlanamamıştır. Diğer ülkelerdeyse siyasi kriz ya da erkler dengesinde değişim söz konusudur. En az süreklilik kadar önemli olan bir konuya, anayasal yenilemenin halkoyuna sunulup sunulmadığıdır. Halkoyuna sunma yine yaygın izlenen nihayetlendirme biçimi olmuştur. En az halkoyuna sunma kadar yaygın olan gerçek, anayasayı yapan kurucu organların çoğulluğudur. Yenileme süreçlerinde çoğunlukla bir organ ya da kurum değil, birden fazla kurum/organ tercih edilmiştir.⁵⁶

Nihayetinde yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü anayasa yapımı süreci demokratik olarak hassas ve hem toplumların hem de devletlerin geleceği hakkında tayin edici bir özelliكتedir. Söz konusu bu süreçte dikkat edilmesi gereken çeşitli prensiplerden, başlıca ilkelerden bahsedilebilir: Bunlardan ilki "kamusallık"tır (*publicity*). Anayasa yapımında kamusalılık, sürecin müzakereye (*deliberation*) dayalı olması ve muhakkak ki sürecin açık (*openness*, *öffentlichkeit*⁵⁷) yürütülmesi anlamına gelmektedir. 1791 ve 1793 Fransız Anayasaları halkın 'bakışları altında' herkese açık galerilerde yapılmıştır. Keza Amerika Birleşik Devletleri'nde konvansiyon görevini bitirdikten sonra metin halk, basın ve sürecin önde gelenleri tarafından tartışılmıştır.⁵⁸ Akla uygun ve ön yargısız tartışmayı işaret eden

56 Negretto, "Constitution-making and...", s. 218.

57 İngilizcede olmasa da Almandaca kavram, Jürgen Habermas'ın da bu şekilde kullanmasıyla, açıklığı da kapsayacak şekilde "kamusallık" olarak kullanılmaktadır.

58 Arato, "Forms of Constitution Making", s. 224-225. ABD Anayasası'nın kabul edilmesinde sürecin önemli isimlerinin akademik katkıları da önemli bir oyanıştır. "Federalist Papers" olarak bilinen, Hamilton, Madison ve Jay'in, anayasa metnin kabul edilmesi adına ayrı ayrı yazdıkları 85 denemeden oluşan eser bugün sadece anayasalcılığın değil siyaset biliminin de önemli klasiklerinden birisi addedilmektedir. Bkz. Alexander Hamilton, James Madison ve John Jay, *Federalist Papers*, Pocket Books, New York, 2004.

müzakere katılmayı, genelde karar süreçlerine özelde ise anayasa yapımına katılım ise sadece ‘hazır bulunmayı’ değil, başkalarının düşüncelerini etkileyebilme fırsatını ya da olanağını ifade etmektedir. Anayasa yapımı, bu perspektiften bakıldığında, sorunları, çatışmaları, çıkarları, tercihleri ve ihtiyaçlara yönelik istekleri yansıtan bir iletişim sürecidir. Müzakerede taraflar diğer taraf(lar)ın kendi çözüm ve önerilerini kabul etmesi için kendi nedenlerini ve muhakemelerini sunarlar. Böylelikle, müzakereye dayalı bir anayasa süreci, çıktı olarak sayısal çoğunlukla desteklenen değil, tarafların iyi argüman ve iyi muhakemesine ya da akıl yürütmesine dayanan öneriler üretecektir.⁵⁹ Açıklığı, katılımı ve müzakereyi, diğer bir deyişle, halkın anayasa yapımında aktif rol oynamasını öngören ve destekleyen yaklaşıma yeni anayasalcılık adı da verilmektedir. Yeni anayasalcılığın savı, eski anayasaların yapımında ‘elitlerin’ ön plana çıktığı ve bu yüzden de sürecin ‘seçkin’ bir özellik gösterdiği; artık günümüzde katılımlı bir anayasa yapımı süreci istenir olmuştur. Yine de anayasa yapımı sürecinde hem elitler (ekonomik ve siyasal olarak toplumun önde gelen kesimleri) hem de halk belli aşamalarda belli roller oynamalıdır denilebilir. Şöyle ki; kum saati olarak da bilinen modelde anayasa yapımı, soyut ilke ve düşüncelerle halktan başlayıp daraldıkça somutlaşan ve ilgili sivil toplum kuruluşları ve siyasal partilerin ön plana çıktığı sonrasında somut taleplerin ve maddelerin yine halkın onayına sunulduğu bir sürece işaret etmektedir.⁶⁰ Diğer bir deyişle, halkın katılımı ve elitlerin işbirliği liberal demokrasiler için olumlu bir anayasa yapımı bağlamı teşkil etmektedir.⁶¹

Anayasa yapımında göz önünde bulundurulması gereken ikinci ilke “oydaşım”dır (*consensus*). Anayasa maddeleri sayısal çoğunluğun istediğinden ziyade iyi tartışma ve müzakerenin sonucu ortaya çıkmalıdır ki meşruiyet sorunu en aza indirgenebilsin, katılımcılar anayasa maddeleri üzerinde aynı düşüncede olabilirler. Anayasa yapımında demokratiklik için dikkate alınması gereken üçüncü ilke, yine önceden belirtildiği üzere “hukuki süreklilik”tir. Hukuki süreklilik demokratik ülkelerin anayasalarını demokratik şartlar ve koşullar altında yaptığının göstergelerinden birisidir. Bu ilkeyle önemli siyasal geçiş ve dönüşüm dönemlerinde yönetilenlerin kimlikleri ve güvenlikleri ile birlikte yöneticilerin kurallara uygun davrandıkları temin edilmektedir. Dördüncü olarak, “çoğulluk” (*plurality of democracies*) anayasa yapımında başvuru mekanizmalarının/kurumların çoğulluğu anlamına gelmektedir. Bu da genellikle metni hazırlayan (*drafting*) bir meclis ve sonrasında onu halkın görüşüne/oyuna/onayına sunan bir referandum-

59 Banks, “Expanding Participation in...”, s. 1044 & 1048.

60 Levent Gönenç, “Anayasa Yapımı”, *TEPAV Çalışma Metinleri*, 2011: https://www.tepav.org.tr/upload/files/1317886508-3.Anayasa_Yapimi.pdf Erişim Tarihi: 01.08.2022.

61 Negretto, “Constitution-making and...”, s. 232.

dan oluşmaktadır. Beşinci olarak, Arato, J. Rawls'un "bilgisizlik/bilinmezlik perdesi"⁶² (*veil of ignorance*) kavramından mülhem sürece ilişkin üç tane tali ama önemli hususa dikkat çekmektedir. İlk, yasama organlarının seçimi ile anayasa yapımı süreçleri birbirinden farklı olmalıdır, seçim kanunları süreçle ilgili olarak yeniden gözden geçirilmelidir ve anayasa yapımı için zamanlama doğru seçilmiştir. Konuya ilişkin son prensip, "dönüşlülük"⁶³tür (*reflexivity*). Bu prensip anayasa yapımı süreçlerinin ve aktörlerinin önceki deneyimlerden sonuç çıkarmaları ve kendileri üzerine düşünmeleri anlamına gelmektedir.⁶³ Yukarıda bahsedilen ilkelere hareketle denilebilir ki, anayasa yapımının demokratikliği, belli bir süreci sonuca bağlayan metin olan anayasaların da demokratik, meşru ve kalıcı olmasında vazgeçilmezdir.

SONUÇ

Anayasa incelemelerine/çalışmalarına yönelik yaklaşımlar, anayasa yapımı modellerinin anlaşılmasında ve açıklanmasında; anayasa yapımı modellerinin değerlendirilmesi ise anayasa yapımı yönteminin demokratiklik ve meşruiyet bağlamında analizinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu yüzden, çalışmada ilkin anılan yaklaşımlar (hukuk bilimi, anayasa düzen ve siyaset bilimi yaklaşımları) değerlendirilmiş; birbirlerini tamamladığı düşünülen yaklaşımlardan siyaset bilimi yaklaşımının öne çıktığı belirtilmiştir. Söz konusu yaklaşımın anayasaların ve anayasal metinlerin ortaya çıktığı ve uygulandığı ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel ortamı kapsayıcı ve analitik bir biçimde incelemelerine dâhil etmekte olduğu söylenebilir. Zaman içinde devletler demokratikleştikçe hazırlanan anayasalar ve anayasacı hareketler siyaset biliminin inceleme ve araştırma alanına girmiştir. Bir anayasa metnini hukuk tekniği yoluyla metin içerisinde değerlendirmek, söz konusu metnin tarihini bilmek ve nihayetinde anayasa metninin arkasındaki siyasal ve toplumsal mücadelelerden haberdar olmak önemlidir; böylelikle ele alınan olgu ve olaylar tam anlamıyla anlaşılabilir ve açıklanabilir.

Çalışmada ikinci olarak, anayasa yapımına ilişkin modeller anlatılmıştır. Diğer model gruplarıyla birlikte, anayasa yapımında failliğe göre yapılan tasnif değerlendirilmiştir. Anayasa konvansiyonu, yetkilendirilmiş/delege edilmiş bir grubun anayasa taslağını hazırladığı ve sonrasında onay için daha temsili ve seçilmiş kurumlara sunduğu modeldir. Modellerden bir diğeri ve belki de en katılımcı ve demokratik olarak nitelendirilebilecek olanı egemen kurucu meclis modelidir.

62 Kavram; insanların birlikte yaşamaya ilişkin kurallar koyarken kendilerine ait hususiyetleri bilmezden gelmeleri, görmemeleri gerektiğini, böylelikle ortaya konan kuralların herkese uygun olabileceğini anlatmaktadır.

63 Arato, "Forms of Constitution Making", s. 226-229.

Buradaki egemenlik, meclisin sadece anayasa yapmak üzere tam yetkili bir organ olarak kurulduğu anlamına gelmektedir. Yine meclislerin ön plana çıktığı olağan yasama modelinin farklılaştığı husus ya da ‘eksiklik’ meclisin yalnızca bir anayasa yapmak üzere kurulmamış olmasıdır. Katılım ve demokratiklik anlamında en geride duran model yürütme modelidir zira temsil ve meşruiyet anlamında meclislerin yürütmeden daha önde ve üstte durdukları açıktır. Evrimsel süreç ise hem yasama hem de yargı erklerinin zaman içerisinde anayasayı yorumlama ve denetlemeleriyle sebep oldukları değişimdir. Bu iki ana başlıktan sonra; anayasa yapımının demokratikliğini ve sonuç metninin meşruiyetini temin eden başlıca ilkeler olarak, “kamusalılık” (açıklık ve müzakerenin bileşimi), “oydaşım” (anayasa yapımı sürecine katılanların tartışma ve müzakerelerden sonra aynı fikirde ortaklaşmaya çalışmaları), “hukuki süreklilik” (anayasal geçiş dönemlerinde temel hakların güvence altına alınması), “çoğulluk” (anayasa yapımında rol oynayan organların/kurumların çoğulluğu) ve “dönüşlülük” (anayasa yapımında geçmiş deneyimleri göz önünde bulundurma ve onlar üzerine düşünme) ortaya konmuştur. Anayasa yapımı sürecinin demokratikliği, hem metnin meşruiyetini, sonrasında metin etrafında oluşacak sivil toplum ve politik toplum ilişkilerini ve de metnin kalıcılığını doğrudan etkileyecektir.

Çalışma boyunca çeşitli yerlerde değinilmekle birlikte, yukarıda anlatılanları ‘82 Anayasası’ni yenileme yani onun yerine yeni bir anayasa yapma fikri ve girişimleri bağlamında düşünürsek, denilebilir ki, söz konusu irade ve istek eskilere gitmektedir. Parla’nın ifadesiyle, “1961’in hayaleti ile boğuşan” 1982 Anayasası 1971’in muhtıra kısıtlamalarının da ötesine gitmiş, metne “anti-anayasa” yakıştırmaları bile yapılmıştır.⁶⁴ ‘82 Anayasası bu yüzden meşruiyet problemiyle doğmuştur ve bugüne kadar yapılan değişiklikler bu sorunu çözememiştir. 90’ların ilk yıllarından itibaren siyasal partiler ve kimi sivil toplum kuruluşları yeni, demokratik ve sivil bir anayasa için çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Bununla birlikte; bugünkü anayasa tartışmalarının zeminini oluşturan girişimler, 2010’lu yıllara doğru başlamış ve 2011 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında kurulan “Anayasa Uzlaşma Komisyonu” ile somutlaşmıştır. 60 maddede uzlaşan komisyon dağılmış olsa da yeni bir anayasa beklentisi bitmemiştir. Zaten ülkemizde hemen her siyasal partinin yeni bir anayasa vizyonu bulunmaktadır. Mamafih; yeni bir anayasanın hazırlanmasında, inisiyatifin halktan gelmesi siyasal partilerden gelmesinden daha katılımcı sonuçlar doğuracaktır. Zira Tanör’ün de belirttiği gibi, yönü millî ve demokratik olan Türk anayasalcılık hareketleri yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya doğrudur. Anayasalarımız seçkinlerin elinden çıkmış gibi görünse de halk mücadelesinin gücünü ya da güçsüzlüğünü gösterir.⁶⁵

64 Taha Parla, *Türkiye’de Anayasalar: Tarih, İdeoloji, Rejim (1921-2016)*, Metis Kitap, 5. Baskı, İstanbul, s. 45.

65 Tanör, “Anayasal Gelişme Tezleri”, s. 149.

Anayasaların demokrasilerin inşasında kritik bir öneme sahip oldukları açıktır. Türkiye’de demokratikleşmenin bir parçası olarak düşünülen yeni anayasa yapımına dair somut önerilerden ilki model üzerine yapılabilir. Çalışmanın modeller kısmında anlatıldığı üzere, egemen kurucu meclis modeli katılımı ve müzakereyi azami seviye çıkaran modellerden birisidir. Dolayısıyla yalnızca bir anayasa yapmak üzere seçilmiş; temsilci sayısı, seçim barajı, toplanma ve dağılma takvimi gibi kendine özgü prosedürlerinin olduğu kurucu bir meclisin bir metin hazırlayıp referanduma sunması modelin katılımcılığını temin edecektir. Elbette, esas meselenin model seçiminden ziyade sürecin demokratikliği, sonucun ise meşruluğu olduğu söylenebilir. Bu yüzden, anayasa yapımı sürecinde temel haklar ve hürriyetlere zarar gelmemeli (hukuki süreklilik), metne ilişkin görüşler için başkalarının fikirlerini etkilemeye izin verecek derecede demokratik ve şeffaf bir ortam sağlanmalı (kamusallık), bu yolla sürece ve sonuca ilişkin oydaşım elde edilmelidir. Söz konusu bu ilkeler toplumumuzdaki siyasal kutuplaşmanın yüksekliği düşünüldüğünde daha bir önem kazanmaktadır. Anayasa yapımında, sürecin içerisinde olan organların demokratikliği ve çoğulluğu da göz ardı edilemeyecek önemli bir etken olmakla birlikte (çoğulluk) Türkiye çalışmanın en başından beridir belirtilen zengin anayasalcılık tarihinden, modern ve de uluslararası gelişmeleri de göz ardı etmeden, bir bütün olarak yararlanmalıdır (dönüşlülük). Böylelikle ki, anayasa yenilemenin ya da yeni anayasa yapmanın demokratik yöntemlerle ve demokratikleşme amacıyla gerçekleşme imkânı ortaya çıkacak; demokratik pekişme, temel hakları koruma, katılım ve tartışma mekanizmaları temin etme ve etkin/etkili yönetimlerin ortaya çıkması gibi yeni anayasa düzenlemelerinin getirilerinden tam anlamıyla yararlanılabilecektir. Demokrasi ve anayasalcılık tarihi batıdaki örnekleri kadar köklü olan ülkemizde de yeni anayasa tartışmalarından beklenenin ve istenilenin bu yönde olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alkan, Mehmet. Ö., “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, *Anayasa Yargısı*, S. 23.
- Anayurt, Ömer, *Anayasa Hukuku*, Seçkin Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 2020.
- Arato, Andrew, “Forms of Constitution Making and Theories”, *Cardozo Law Review*, S. 17.
- Arato, Andrew, “Demokratik Anayasa Yapımı ve Türkiye’deki Sürecin Devamlılığını Sağlamak”, (Ed.: Ece Göztepe ve Aykut Çelebi), *Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler*, Metis Kitap, İstanbul, 2011.
- Atılğan, Gökhan, “Diyalektik Bir Anayasa İncelemesi İçin Çerçeve Girişimi”, *SBF Dergisi*, C.70, S.1.
- Bâli, Aslı. Ü., “Constitutionalism in Turkey” (der. G. Murat Tezcür), *The Oxford Handbook of Turkish Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2022.
- Banks, Angela M., “Expanding Participation in Constitution Making: Challenges and Opportunities”, *William & Mary Law Review*, C. 49, S. 4.
- Bellamy, Richard ve Castiglione, Dario, “Constitutionalism and Democracy – Political Theory and the American Constitution”, *British Journal of Political Science*, C. 27, S.4.
- Bilir, Faruk, “Anayasa Yapımına Yönelik Değerlendirmeler”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1-2.
- Boysen, Sigrid, “Anayasanın Değiştirilmesi”, çev. Deniz Dursun, *Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim Sempozyumu Kitabı*, 19-20 Mart 2010-Ankara, (Ed. Dr. Ozan Ergül), Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2011.
- Çelebi, Özge, “Osmanlı-Türk Anayasal Tarihinde Kurucu İktidarın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, *İzmir Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi*, 05.12.2018-08.12.2018 2018, https://www.academia.edu/38003569/Osmanli%C4%B1_T%C3%BCrk_Anayasal_Tarihinde_Kurucu_%C4%B0ktidkt%C4%B1n_Ortaya_%C3%87%C4%B1k%C4%B1%C5%9F%C4%B1_ve_Geli%C5%9Fimi, Erişim tarihi: 26.11.2022
- Gönenç, Levent, “Anayasa Yapımı”, *TEPAV Çalışma Metinleri*, 2011: https://www.tepav.org.tr/upload/files/1317886508-3.Anayasa_Yapimi.pdf Erişim Tarihi: 01.08.2022.
- Gönenç, Levent, “2017 Anayasa Değişikliği Sürecine Dair Notlar”, *Birikim*, S. 335.

- Gözler, Kemal, “Asli ve Tali Kurucu İktidar Ayrımı: TBMM Yeni bir Anayasa Yapabilir mi?”, (Ed. Ece Göztepe ve Aykut Çelebi), *Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler*, Metis Kitap, İstanbul, 2011.
- Gözler, Kemal, İngilizce Karşılıklarıyla Hukukun Temel Kavramları, Ekin Basım-Yayın-Dağıtım, Bursa, 2012.
- Göztepe, Ece, “Anayasa Yargısının Meşruluğu”, (Ed. Ece Göztepe ve Aykut Çelebi), *Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler*, Metis Kitap, İstanbul, 2011.
- Gözübüyük, Şeref, *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, 12. Baskı, Ankara, 2003.
- Habermas, Jürgen, “Three Normative Models Democracy”, *Constellations*, C.1, S.1.
- Hamilton, Alexander, Madison, James ve Jay, John, *Federalist Papers*, Pocket Books, New York, 2004.
- İba, Şeref, “Türkiye’de Yeni Anayasa Arayışları ve Parlamento’nun Rolü”, *Yasama Dergisi*, S. 34.
- İba, Şeref, “1924 Anayasası’nın Hazırlık ve Kanunlaşma Süreci Üzerine”, *Yasama Dergisi*, S. 44.
- Kaboğlu, İbrahim Ö., *Değişiklikler Işığında 1982 Anayasası: Halk Neyi Oylayacak*, İmge Kitabevi, Ankara, 2010.
- Kaboğlu, İbrahim Ö., “Yeni Anayasa: Süreç, İçerik ve Düzen”, *Anayasa Hukuku Dergisi/Journal of Constitutional Law*, C. 2, S. 3.
- Kaboğlu, İbrahim Ö. ve Sales, Eric, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, çev. İrem Berksoy, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Kaboğlu, İbrahim Ö., *Darbe ve Demokrasi Sarkacında Türk Anayasa Hukuku*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Karadut, İsmail Cem, “Anayasal İktisat ve Ufuktaki Anayasa: Anayasal İktisat Perspektifinden 1982 Anayasası ve Yeni Anayasa Yapım Süreci”, *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, C.1, S. 2.
- Karadut, İsmail Cem, “Yeni-Yeni Anayasa Girişimi: Politik Bir Sürecin Rasyonel Eleştirisi”, *Güncel Hukuk Dergisi*, S. 149.
- Kaya, Semih Batur, *Demokratik Hukuk Devletinde Anayasa Yapımı: Türkiye İçin Bir İnceleme*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021.
- Negretto, Gabriel, “Constitution-making and Liberal Democracy: The Role of Citizens and Representative Elites”, *International Journal of Constitutional Law*, C.18, S. 1.

- Ollman, Bertell, *Diyalektiğin Dansı*, Yordam Kitap, 4. Baskı, İstanbul, 2015.
- Özbudun, Ergun, “Anayasa Yapımında Yöntem Sorunları”, *Anayasa Hukuku Dergisi/Journal of Constitutional Law*, C. 1, S.1.
- Özbudun, Ergun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2017.
- Parla, Taha, *Türkiye’de Anayasalar: Tarih, İdeoloji, Rejim (1921-2016)*, Metis Kitap, 5. Baskı, İstanbul, 2016.
- Sevinç, Murat, “Anayasa”, (der. Gökhan Atılğan ve Atilla Aytekin), *Siyaset Bili-mi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler*, Yordam Kitap, İstanbul, 2013.
- Sadurski, Wojcieh, “Anayasacılık ve Anayasa Yapımı Üzerine”, çev. Ersoy Kon-tacı, *Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim Sempozyumu Kitabı*, 19-20 Mart 2010-Ankara, (Ed. Dr. Ozan Ergül), Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2011.
- Skach, Cindy, *Borrowing Constitutional Designs*, Princeton University Press, Princeton, 2005.
- Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 2009.
- Tanör, Bülent, *Anayasal Gelişme Tezleri*, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010.
- Tanör, Bülent, *İki Anayasa 1961-1982*, XII Levha Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul, 2013.
- Thomashausen, André, “Güney Afrkanın Siyasi Evriminde Anayasal İktidar ve Meşruluk”, çev. Ersoy KONTACI, *Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim Sem-pozyumu Kitabı*, 19-20 Mart 2010-Ankara, (Ed. Dr. Ozan Ergül), Türkiye Ba-rolar Birliği Yayınları, Ankara, 2011.
- Toprak, Ece Güner, *Başarabiliriz: Demokratik Bir Anayasa Önerisi*, Doğan Ki-tap, İstanbul, 2021.
- Wolfe, Christopher, “On Understanding the Constitutional Convention of 1787”, *The Journal of Politics*, C.39, S.1.

